

Леся ПАНЧЕНКО, кандидат філософських наук, професор

■ ПОСТАТЬ

Освіта

нотатки до біографії Віктора Андрущенка,
українського енциклопедиста

Образ енциклопедиста сьогодні майже не згадується у медійному просторі, затьмареному примарами та ілюзіями, спричиненими як технофобіями, так і техноділіями постіндустріальної доби. Але зникнення енциклопедиста з медійного простору не означає втрату його значущості у сучасних соціокультурних контекстах. Адже енциклопедист у сучасному світі — не ходяча вікіпедія і не прообраз штучного інтелекту, а людина, яка здатна спрямовувати свої знання, вміння і навички на благо людства, країни і співвітчизників, проливаючи світло розуму, широту душі й усі християнські чесноти, сконцентровані у серці.

Саме таким є Андрущенко Віктор Петрович — доктор філософських наук, професор, дійсний член (академік) НАН України, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, президент асоціації ректорів педагогічних університетів України та Європи.

Наукові дослідження Віктора Андрущенка розпочав зі студентської лави та навчання в аспірантурі. Першою самостійною і серйозною роботою стала монографія «Людина в системі культури розвинутого соціалізму» (1984 р.), підготовлена за результатами наукових досліджень 1978–1984 рр. У книзі викристалізувались коло наукових інтересів і проблематика, на яких було зосереджено увагу в подальшому. Це — людина, культура, виховання й освіта. Згодом це проблемне поле розширилось: до нього ще додалась ідеологія. Це знайшло відбиток в одноосібній монографії В. Андрущенка «Ідеологічна ефективність культури» (1988 р.). Увага автора в ній зосереджувалась на колі питань, пов'язаних із впливом ідеології на культуру і навпаки.

Особистість В. Андрущенка як філософа формувалась у завершальний період «відлиги», коли відбувалося знайомство з новими течіями західної філософської думки, передусім екзистенціалізмом, критичною теорією суспільства Франкфуртської школи, феноменологією, позитивізмом і прагматизмом. В Україні навіть у період так званого «застою» за інерцією ще тривала «відлига», вимагаючи зміни тоталітарної ідеології. Після «відлиги» ідеологічний тиск комуністичного режиму посилювався, особливо в освіті, але навіть за цих обставин жорсткі рамки, встановлені партійними функціонерами та їхніми псевдонауковими прибічниками, порушувались молодією генерацією філософів та публіцистів. Окрім прямого зіткнення з владою, значна кількість філософів робили своєрідні «підкопи» під радянські еталони філософської творчості та стереотипи філософського мислення.

Майстром таких «підкопів» був Віктор Андрущенко ще в студентські роки. На такі радикальні світоглядні зміни і моральну стійкість його надихнули науковий співробітник Інституту філософії НАН України Василь Лісовий, доцент університету Раїса Іванченко та науковий керівник, завідувач кафедри історії української філософії, професор Володимир Дмитриченко, які в своїх наукових працях засуджували тоталітарний режим, пропачували ідеї незалежної України та свободи. Щоправда, інформація, яка поширювалася завдяки подвижницькій діяльності дисидентів, які вели активну боротьбу з догматизованим марксизмом і радянським тоталітарним режимом (В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Степан Хмара та інші), до студентів та молодих науковців ледь проривалась. На їхніх шляхах стояли потужні ідеологічні бар'єри, майстерно вибудовані цим самим режимом.

Життя поступово розвінчувало ілюзії. Болоче вдавила по свідомості молодого вченого правда про «реальний соціалізм», злочинну діяльність керівної еліти партії, репресії та Голодомор... Пошук відповідей на запитання про те, «хто винен» і «як жити далі» повернули інтерес В. Андрущенка до заборонених книг, а також до спілкування з критиками радянського режиму. Те, що зараз називається oral history (усна історія), розголошувала свої нарративи ледь не в усіх хатах простих українців. Справжній духовний переворот у світоглядній культурі В. Андрущенка зробили книги, написані втікачами з колишнього СРСР та видані за кордоном у видавництвах Торонто, Мюнхена, Нью-Йорка, Праги. Він знайшов їх на горічці у будинку свого діда. Доля та ангел-охоронець не просто так підготували таку екзистенційну зустріч.

Як у багатьох самостійно мислячих вітчизняних і зарубіжних вчених-суспільствознавців, у В. Андрущенка знайшлися сили й мужність (за настановою І. Канта) «довіритись своєму розуму», відійти від ортодоксального марксизму, критично оцінити власну філософську культуру та методологічні засади дослідження актуальних соціальних проблем. Результатом цього переосмислення стала його робота, підготовлена спільно з відомим українським філо-

Окрім прямого зіткнення з владою, значна кількість філософів робили своєрідні «підкопи» під радянські еталони філософської творчості та стереотипи філософського мислення.

софом і державотворцем, професором Миколою Михальченком (який на той час був радником першого президента незалежної України Л. Кравчука з гуманітарної політики), у 1993 році філософська громадськість побачила книгу (курс лекцій) В. Андрущенка, М. Михальченка «Сучасна соціальна філософія» (Кн. 1–2). Це був рішучий крок у бік дійсно самостійного мислення і власної громадянської позиції.

Запропонований курс лекцій став першим в Україні (і в країні, що утворилась на теренах колишнього СРСР) навчальним посібником із соціальної філософії. Він вводить читача в одну з найбільш багатих і цікавих галузей духовної культури людства, знайомить з досвідом світової філософської думки у визначенні загальноцивілізаційних засад буття людини і суспільства. Книга викликала неабияку зацікавленість як серед викладачів та науковців, так і серед студентів. Вона принесла автору визнання як провідним науковцям України в царині соціальної філософії.

У 2000 році світова філософська думка збагатилась одноосібним підручником В. Андрущенка «Історія соціальної філософії». Західноєвропейський

Одна з перших книг «Світанок Європи».

контекст». Автор запропонував парадигмальну модель розвитку історії соціально-філософської думки. Нове прочитання першоджерел — від Конфуція і Платона до Арона і Габермаса — дало можливість висунути гіпотезу про те, що філософії різних часів і народів намагались проникнути в «таїнство соціального» і встановити його репрезентації на кожному новому повороті історії. Підручник отримав

реформаторських кроків щодо її утвердження.

Новим словом у політичній персоналістичі стали книги В. Андрущенка та М. Михальченка «Україна, розділена на себе» (Кн. 1–2, 2011 р.), а також їхня книга «Леонід Кравчук. «Все моє життя стало політикою» (2021 р.). Окрім фактологічного висвітлення новітнього історичного матеріалу, переосмислення мало ще й вагомий загальнотеоретичний значення. Доповнене оригінальними колективними монографіями (див. «Філософія політики» (Кн. 1–5), низкою підручників з політології, а особливо, індивідуальною монографією В. Андрущенка «Організоване суспільство» (Кн. 1–2), ці роботи заклали основу української політології.

У книзі «Організоване суспільство» аналізуються зміст та форма політичної організації суспільства в період переходу від тоталітаризму до демократії, від вульгарно-планової економіки до ринкової, від моноідеології до ідеологічного плюралізму; обґрунтовується висновок, що такою формою для України й країн постсоціалістичного простору має стати модель «організованого суспільства».

Зазначені видання заклали основу для нової методології політичного та історіософського аналізу суспільно-політичних явищ та процесів. Аналіз сформованої тематики автор продовжив у нашій дні книгою «В пошуках свободи» (2023 р.).

Як один з теоретиків, організаторів та практиків освітнього процесу Віктор Андрущенко високо увагу приділяв дослідженню феномену освіти, її модернізації відповідно до викликів XXI століття. Знаковими стали його книги «Роздуми про освіту» (2010-й та ін. роки), «Світанок Європи» (2013 р.), «Феномен освіти» (Кн. 1–5, 2020 р.), низка статей у наукових збірниках. Видані українською, російською, англійською і польською мовами, будучи презентованими

в Києві (Україна), Франкфурті-на-Майні (Німеччина), Варшаві та Кракові (Польща), книги отримали високу оцінку світової наукової та педагогічної громадськості.

Метою численних поїздок В. Андрущенка країнами Європи і світу було вивчення їхніх культур, системи організації освіти, науки і виховання учнівської та студентської молоді, ознайомлення міжнародної громади з драматичною історією нашої країни, організація вітчизняних освітніх, наукових, культурологічних процесів. В аудиторіях університетів Німеччини й Польщі, Аргентини і Бразилії, США і Китаю, Канади та Італії, Молдови і Литви, Казахстану і Туреччині та багатьох інших країн світу під час зустрічей з керівниками державних установ і відомств, закладів освіти, представниками діаспори й пересічними громадянами він неодмінно підкреслював історичну величчю і значимість України, її культури і людськості, прагнення українців до незалежності й співпраці з усіма країнами світу.

Вагомими та практично спрямованими були й залишаються нині зустрічі В. Андрущенка з представниками української діаспори, зокрема, в Канаді, Бразилії, Аргентині, інших країнах Європи та світу щодо вивчення української мови, культури, поточної політики, міжнародних практик.

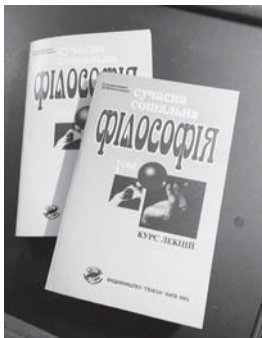
Він намагався зрозуміти політику і практику найближчих сусідів, започаткувати з ними співпрацю в галузі науки і освіти, водночас, уже в початковий період Незалежності, бачив (а ще більше відчував) ідентичний прискрак їхнього цінності і властості, спрямованість політики російського керівництва й частини російського народу на знищення народів, що так чи інакше потрапляли в орбіту їхнього жорсткого погляду. Він не сприймав амбітні наміри росії щодо світового паутиння, її претензії щодо ук-

ПОСТАТЬ

як Via Lucis:

Родина Віктора Петровича.

раїнських територій, людяності й культури. Монографія «В пошуках свободи. Історіософія української культури від найдавніших часів і до наших днів» (2023 р.) розвінчує історично зрожене злочинне ставлення росії до України, викрадення (й привласнення) росіянами надбав української культури, приниження українства гібридними методами й прямими репресіями. Сучасна війна, підкреслював Віктор Андрущенко, стала логічним продовженням імперської політики росії проти України. Одночасно він відстоює справедливість українського опору агресії, нашої тотальної боротьби за свободу й незалежність, неминучість української перемоги.

Помітним внеском у розвиток європейської педагогічної освіти є ініціатива В. Андрущенка щодо створення Міжнародної асоціації ректорів педагогічних університетів Європи (2010 р.), обґрунтований і впроваджений у практику проект «Педагогічна конституція Європи» (2013 р.).

Після широкоформатних дискусій, що відбувалися в Києві, Кишиневі, Варшаві, Празі та інших містах Європи, у старовинному німецькому місті Франкфурт-на-Майні відбувся Другий форум Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи, де було прийнято «Педагогічну Конституцію Європи». Ця подія має непересічний характер. Її сенс і значення — у продовженні та поглибленні Паризьких, Лісабонських, Страсбурзьких та Болонських домовленостей щодо узгодження пріоритетів розвитку освіти у європейському просторі наприкінці XX — на початку (в першій половині) XXI століття. Цін-

ності, задекларовані в цьому документі, мають загальнолюдське значення й однаково потрібні народам і країнам європейського простору. «Педагогічна Конституція Європи» встановлює принципи узгодженої трансуніверситетської політики, регламентує педагогічну діяльність та визначає загальний механізм підготовки педагогічних кадрів. На його основі ми маємо намір готувати вчителів, який виховає нові покоління європейців, здатних жити у спільному Європейському Домі у повазі, порозумінні і співпраці на основі таких загальнолюдських цінностей, як демократія й права людини, миробудівство й екологічна безпека, солідарність тощо.

Відомо в Україні й за її межами стала фундаментальна розробка В. Андрущенка «Феномен освіти» (Кн. 1–5). Через участь у численних дискусіях, із повагою до попередніх дослідників автор зосереджується на таких питаннях, як природа і сутність освіти, її зміст та структурно-функціональний аналіз, становлення та розвиток європейського простору освіти, основні моделі освітнього процесу, місце та роль людини в освіті (Кн. 1). Окрім цього, аналізується сучасний стан та перспективи розвитку вищої (університетської) освіти в Україні та європейському просторі; узагальнюються вимоги-виклики, які делегує до кожного з основних напрямів вищої освіти сучасне суспільство, інноваційні зміни в них, перспективи розвитку в першій половині XXI століття.

В третій книзі аналізуються основні екзистенційні освітнього процесу, що розгортається в реальному суспільстві в межах реального простору та часі, які переживає особистість (учасник освітнього процесу) як необхідні моменти її становлення та розвитку. Автор аналізує філософські, психологічні, соціологічні, антропологічні та інші аспекти цього процесу. Він зазначає, що ефективною освіта стає лише в тому разі, якщо будь-яка вимога впроваджується за умови, що учень (а пізніше студент) відчуває радість від свого перебування в закладі освіти.

В четвертій книзі аналізуються витоків та історичний шлях розвитку освіти в Україні від найдавніших часів і до сучасності. Автор відзначає споконвічне прагнення і звитя-

ги українців щодо забезпечення наступним поколінням належної освіти, боротьбу за власну віру, мову, культуру. Від «Повчання» Володимира Мономаха і до наших днів українська освіта завжди здійснювалась на основі єдності національних і загальнолюдських пріоритетів, формувала національний дух, виховувала національно свідомою особистість.

П'ята книга зазначеного циклу містить вибрані статті В. Андрущенка, опубліковані в останні 5–10 років у наукових часописах, насамперед у часописі «Вища освіта України». Статті присвячені актуальним проблемам модернізації освіти, ціннісному контексту та європейській стратегії розвитку. Опубліковані в різний час, вони дають уявлення генези поглядів автора на українську освіту, суперечності та проблеми, що її супроводжували в той чи інший період вітчизняної історії.

До безсумнівної доробку Віктора Андрущенка відноситься розробка моделі (концепції), заснування та розбудова Інституту вищої освіти НАПН України. Такого Інституту в системі педагогічної освіти України ще не було. Як його перший директор (1999–2003 рр.) Віктор Андрущенко не тільки розробив концепцію діяльності Інституту, а й підібрав висококваліфіковані кадри, разом з ними оновив матеріальну базу інституту, відкрив аспірантуру та докторантуру, сформулював основні напрями досліджень, налагодив

є переможцями європейських і світових спортивних зустрічей, чемпіонатів, змагань. В університеті навчалися уславлені боксери-важковаговики Віталій і Володимир Клички, чемпіонка світу з танців на льоду Оксана Баюл, чемпіони Європи та світу з боротьби на поясах та з тайського боксу, інших міжнародних змагань. Кафедрою футболу університету завідує знаменитий олімпійський чемпіон, тренер команди «Динамо» (Київ) Олександр Михайличенко. До речі, нині тут навчаються десятки футболістів-динамівців як основного, так і молодіжного складів.

Обіймаючи посаду ректора університету (з 2003 р.), Віктор Андрущенко віддає йому всі свої сили і сумління. Разом з групою науковців відродив справжню історію заснування та розвитку університету, розширив академічно-предметну базу, ввів нові навчально-наукові напрями, збільшив контингент студентів, розширив і поглибив практику міжнародного співробітництва, активізував дослідницькі студії, відкрив нові бази студентських польових практик, активізував широкоформатну роботу зі студентами, підготував підрунтата для отримання університетом статусу класичного, дослідницького, започаткував співпрацю університету з міжнародним молодіжним табором «Український Артек».

За високі досягнення в галузі освіти, філософії і культурології, авторитет у галузі теорії і практики Віктора Андрущенка обрано почесним доктором Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара, Харківського національного університету імені В. Каразіна, Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди, Південноукраїнського національного педа-

Віктор Андрущенко створив свою унікальну гуманістичну версію осмислення української науки, культури, освіти і виховання. Християнська етика для нього — це не просто декларація, а скарбниця імперативів, настанов і порад, що торкаються не тільки професійного, а й повсякденного життя, де домінують альтруїзм, служіння освіті і науці.

співпрацю з провідними університетами України, заснував наукові часописи «Вища освіта України» та «Філософія освіти», видав низку підручників, наукових посібників, колективних та індивідуальних монографій.

Віктор Андрущенко є пристрасним прихильником спорту, докладає чималих зусиль щодо фізкультурно-спортивної практики студентів університетів. Його участь у численних студентських Універсіадах (як одного з керівників української студентської спортивної спільноти), зокрема в Італії, Польщі, Китаї, Туреччині та інших країнах світу, може слугувати зразком організованості та виховної майстерності, налаштування українських спортсменів на перемогу, зрощення духу переможця, любові й готовності відстоювати інтереси і велич України на будь-яких життєвих майданчиках. За його ініціативою проводяться змагання на «Кубок ректора з мініфутболу», інтелектуальна боротьба за університетську «Шахову корону», змагання з баскетболу, спортивного орієнтування, боксу тощо. Десятки студентів

гогічного університету імені К. Д. Ушинського, низки зарубіжних університетів, зокрема таких країн, як Австрія, Грузія, Китай, Молдова, Литва, Словаччина, США тощо.

За здобутки у галузі освіти, науки й техніки Віктора Андрущенка нагороджено першою премією Академії педагогічних наук України (2000 р.); дипломом лауреата премії імені Дмитрия Чижевського Національної академії наук України (2003 р.); дипломом лауреата нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої школи (2002 р.).

У 2013 р. у складі творчого колективу (Л. Губерський, В. Кремень тощо за розробку «Філософії освіти: пошук пріоритетів» (т. 1–7) Віктор Андрущенко отримав Державну премію в галузі освіти, а в 2017 р. — за фундаментальне дослідження «Цивілізаційний вибір України» (співавтори В. Бакіров, Л. Губерський, М. Попович та ін.) — Державну премію України в галузі науки та техніки. У 2018 р. творчий колектив під керівництвом В. Андрущенка за розробку проблеми «Ціннісний дискурс

в освіті» (Кн. 1–7) (співавтори Р. Вернидуб, В. Савельєв, Л. Панченко та ін.) отримав Третю премію Міжнародного фонду імені Івана Франка.

Окремою стежкою життєвого шляху В. Андрущенка є його творчість як письменника-публіциста, члена Національної спілки письменників України. Розпочалась вона в зрілому віці з маленьких публіцистичних нарисів про колега друзів, з якими в різні часи зводила його доля. Вражачими змістовно, просякнуті духом поваги та любові до людини, спрямовані на підняття авторитету того, про кого йдеться в певному оповіданні, нариси В. Андрущенка утверджували такі людські чесноти, як розум і працелюбовство, відповідальне ставлення до себе й до людей, з якими ідеш поруч, почуття патріотизму, любові до України й прагнення до співпраці з народами і культурами світу. З глибокою повагою він описує характер, діяльність та життєві пошуки перших керівників, президентів України, зокрема Леоніда Кравчука, Леоніда Кучми, Віктора Ющенка. Саме через особистісний опис реалій сьогодення (книги підготовлені разом з М. Михальченком) читач знаходить відповідь на запитання: як колишні комуністи-ленінці змогли вирватися із полону колишньої всеїдиної ідеологічної в'язниці, повернутись до одвічних народних прагнень та, перейнявшись духом народу, взяти на себе відповідальність за долосені перетворення, продиктовані великим часом.

Не менш евристичними та насиченими є нариси-замальовки про життя і творчість поважних і шанованих представників (керівників) вітчизняного та закордонного науково-освітнього простору. Героїми цих нарисів стали Борис Патон, Василь Кремень, Михайло Згуровський, Леонід Губерський, Анатолій Павленко, Іван Прокопенко, Ян Ладчик і багато інших особистостей, котрі зробили вагомий внесок у розвиток науки, освіти і культури України та низки країн Європи.

Вражачими за змістом і художньою майстерністю у викладі матеріалу стали його книги «Про маленького Вігю», «Зіркові світанки», «Про батька», відомих та видатних представників академічного загалу, ректорів університетів України, особистих товаришів та друзів. Його публіцистичні праці цілком заслугою й повноформатно увійшли до скарбниці української публіцистики.

Віктор Андрущенко створив свою унікальну гуманістичну версію осмислення української науки, культури, освіти і виховання. Християнська етика для нього — це не просто декларація, а скарбниця імперативів, настанов і порад, що торкаються не тільки професійного, а й повсякденного життя, де домінують альтруїзм, служіння освіті і науці. Рольову реальність цієї неординарної людини важко описати, бо вона постійно демонструє тенденцію до розширення.

Талановитий науковець, освітній топменеджер, відповідний стратег розвитку освіти і науки, педагог і наставник учнівської та студентської молоді, товариш і порадник чисельної громади його колега друзів — усе це про нього. Але передусім він є палким патріотом, який віддає усього себе Україні та українцям. ■